

SZILÁGYI JÜLIA

FILM
ÉS VALÓSÁG

Marx művei, akárcsak követőié, hatalmas példányszámokban jelennek meg ott is, ahol egy-egy, főként politikai, de gyakran „csupán“ etikai indítékú-témájú film csak hosszas huzavona után s kínos csonkítások árán kerülhet a széles közönség elé. Mi lehet ennek az oka? — tűnődött el mi nap egy olyan demokratikus hagyományokkal büszkélkedhető nyugat-európai ország neves filmkritikusa, ahol a kommunista párt tekintélyes politikai erő, ahol van ellenzéki sajtó és parlamenti ellenzék, a legrangosabb kiadók címlistáin pedig bestsellerként szerepelnek a marxista munkák. Talán az, hogy *A tőkét* kevesebben olvassák, mint ahányan elmennek megnézni, milyen is az, amikor *A munkásosztály a mennyországba jut...*

A film — hatalom tehát, s mint minden hatalommal, igen sokféleképpen lehet élni vele, visszaélni is. Zsongíthat és lázíthat és uszíthat és „kikapcsolódást nyújt“ és nem hagy kikapcsolódni; a film lehet üzlet és lehet alkotás, lehet kísérlet és lehet primitív vagy agyafúrt manipuláció. Elfelejtetheti két órára az emberekkel a nyomorúságukat, és rádöbentheti őket nyomorúságukra ugyancsak két óra alatt, úgy, olyan intenzitással, ahogyan húsz vagy negyven év mindennapi, butító kopásától el-tompultan nem vehették észre. A hamis részvét igazi könnyeit facsarhatja ki olyan szemekből, melyek hidegen siklanak el a tőlük karnyújtásnyira végbemenő, valódi tragédiák mellett, fölött. Áltékintélyeknek emelhet lélegzetelállító pompával papírmásé talapzatot, s ugyanazokat a te-kintélyeket sodorhatja le a piedesztálról a taps helyett felcsattanó hahota egyetlen hullámával. Meztelen keblek és combok, halálos ökölcsapások vérforraló látványával vadíthat és levezethet ösztönöket, hazudhat róluk és felmagasztosíthatja őket, lemeztelenítheti az elérhetetlen szépséget, kultiválhatja az irigylendő erőt, s úgy tehet, mintha mindent szabad lenne tenni.

Ritkán mutatja meg, hogy mit lehet, mit kell tenni. De akkor hatásosabban, mint a világ minden könyvtára, mint az összes képtárak együtt, mint a drámairodalom egész története. Mert több emberre hat és közvetlenebbül hat, mint a világ összes képei, szobrai, versei és filozófiai rendszerei együttvéve.

Korunk — a huszadik század — vívmánya és uralkodó művészete, a film a legjellemzőbb arra, ami ebben a században az emberrel, az emberért, az ember ellen történt és történik. Valahányszor egy-egy döbbenetes filmélmény után kitámolygunk a moziból, lehetetlen nem gondolkodnunk arra, hogy néhány filmtekerescsből ezer vagy tízezer év múltán is valóban rekonstruálható civilizációnk, eszményeivel, bukásaival és erőfeszítéseivel, értékrendjével, tabuival és mítoszaival, szorongásaival és győzelmeivel, technikájával és nosztalgijával. Ha a film csak világnézet + technológia volna, nem lenne képes erre a szintézisre. De ha csak művészet lenne — akkor sem. A Laokoón-csoport kifejezheti a késői hellenisztikus kor embereszményét úgy, ahogy egy Giacometti vagy akár egy Brancúsi, egy Moore-szobor nem fejezheti ki a mi századunk emberi lényegét. A chartres-i székesegyház mindent elmond nemcsak névtelen építői műszaki eljárásairól, ideológiájáról, szépségeszményéről, de a hívőkről is, akiknek térde ezeket a köveket koptatta. Le Corbusier ronchamp-i kápolnájának látogatóiról, ha egyáltalán tudunk valamit, azt inkább Buñueltól vagy Pasolinitől tudjuk. Homérosz leírása Akhilleusz pajzsáról páratlan művelődés- és műszakiságtörténeti érték is. De a mi korunk Agamemnónjairól és Thersztízeseiről, Trójáiról és Argoszairól *A Potyomkín cirkáló* tájékoztat, *A diktátor*, a *Hamu és gyémánt* meg a *Csillagosok, katonák*.

Megrövidítettük-e a felsoroltakkal e század lenyűgöző irodalmi, zenei, képzőművészeti alkotásait? Nem! Csak emlékeztetünk arra, hogy a zene, az irodalom, a képzőművészet, a színház évezredek vívmányai az emberi leleménynek. A film pedig, a századunkkal egyidős film — hihetetlenül fiatal. Annyira új, hogy bár naponta találkozhatunk vele, kevesebbet tudunk róla, mint amennyit alkotói árulnak el akarva-akaratlanul önmagukról és rólunk, a nézőkről, akiknek a furfangos kamerával, a vágással, az időt-teret tágító-zsugorító fogásokkal való befolyásolását, befolyásolhatóságát kell, lehet és érdemes tudatos magatartássá okosítani.

Tudatosságot mondunk, holott élménykészségre is gondolunk. Csak-hogy az élmény — az, hogy kinek mi jelent élményt — még nem minőségi kritérium sem az eszközök, sem a hatás vonatkozásában. A tudatosság: az alkotóé és a közönségé, mindenképpen az. A film hatalma — a mindennapok művészetének hatalma, s ettől, ezért egyetemesebb minden eddigi művészet hatalmánál.

A művészeteknek eddig, vagyis a film megjelenéséig követhető története — ünnepek története volt. A polisz-demokrácia kultikus eredetű drámai játékaival valóban széles tömegekre hatottak. Évente egyszer: a Nagy Dionüszia ünnepén, akárcsak a középkori passiójátékok húsvétkor, vagy az inkább népi szokás, mint lege artis-művészet betlehemesdi karácsonykor... Egyébként a magas művészet se le nem ereszkedett a hétköznapihoz és a tömegekhez, se fel nem emelte őket magához. A film forradalmi gesztusa, hogy abban a korban, amikor — Brecht szá-

vaival — „... az örömök szféráját teljesen leválasztották az életről“ — a vászonnól a terembe robogó, az első sorok nézőit legázolni látszó mozdony félelmetes szuggesztivitásával betört a mindennapokba, az emberek közé, s megmutatta a kisembert önmagának. Megmutatta az elérhetőt és az elérhetetlent, úgy, mintha a kettő között, a szakadék fölött járható híd ívelne.

Elérhetővé tette a mindennapi ünnepet (amely ettől a perctől megszűnt ünnep lenni), a mindennapi látványosságot, a mindennapi kikapcsolódás mindennapi lehetetlenségét. Elképzelhetővé tette az elképzelhetetlent, valósággá: rejtett kamera előtt élünk azóta mindannyian, követ, amint ásítunk, csalódunk és lelkesedünk, s amint szembenézünk ásíttó, csalódó és lelkesedő önmagunkkal. Nem csoda, hogy szeretjük, szidjuk, félünk tőle, s most már semmiképpen sem tudnánk róla lemondani. Hatalma van felettünk: de ez a hatalom belőlünk táplálkozik. Tudnunk kell ezt ahhoz, hogy ne váljunk rabszolgánk rabjaivá.

Finta Edit filmplakátja